

JALƏ İSMAYILOVA
Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsinin
“Azərbaycan tarixi”(humanitar fakültələr üzrə)
kafedrasının dissertantı
E-mail: İ.Jalə bsu.history@mail.ru

**«MÜSAVAT» PARTİYASININ YARANMASI VƏ «AÇIQ SÖZ» QƏZETİNİN
NƏŞRİ AZƏRBAYCAN MİLLİ HƏRƏKATI TARİXİNDƏ
MÜHÜM HADİSƏ KİMİ**

Açar sözlər: milli hərəkət, dövrlər, cərəyanlar, «Müsavat» partiyası, «Açıq söz» qəzeti

Ключевые слова: национальное движение, этапы, тенденции, партия «Мусават», газета «Ачыг сөз»

Key words: national movements, phase, tendency, party Musavat, newspaper “Open Words”

Azərbaycan xalqının siyasi cəhətdən sıx birləşməsində “Musavat” (“Bərabərlik”) Müsəlman Demokratik Partiyası mühüm rol oynadı. Partiyaya xalqın mənafeyi uğrunda mübarizədə artıq təcrübəsi olan, milli- azadlıq hərəkatının məqsəd və vəzifələrini aydın təsəvvür edən edən Azərbaycanın bir sıra fəal ictimai xadimləri başçılıq edirdilər. “Musavat” partiyası 1911-ci ilin oktyabrında Bakıda yaranmışdı. Onu yaradıcı ziyalıların nümayəndələri – jurnalistlər və ədiblər Tağı Nağıyev, Məmmədəli Rəsulzadə (Rəsul oğlu) və Abbasqulu Kazımzadə yaradaraq özək (üçlük) təşkil etmişdilər. Tarixi ədəbiyyatda “Musavat” partiyasının yaradıcıları və tarixi haqqında müxtəlif mülahizələr vardır. Belə ki, A.Rayevski partiyanın əsasının M.Ə.Rəsulzadə tərəfindən, H.Baykara partiyanın əsasının adları çəkilən 3 fəhlə - A.Rəsulzadə, A.Kazımzadə və Vəli Mikayıloğlu tərəfindən əsasının qoyulduğunu qeyd edirlər [1, s.184] M.D.Hüseynov kitabında partiyanın yaradıcılıqları sırasında tacir M.Ə.Rəsulzadə, Qulamrza Şərifzadə (tacir) və Kərbalayı Vəli Mikayılovun adlarını çəkir [2, s.101]. “Musavat” firqəsinin necə yaranması haqqında dəqiq məlumatı həmin təşkilatın yaradıcılarından və fəal üzvlərindən olan M.Ə.Rəsuloğlu vermişdir: “1911-ci ilin son bahar günü idi. Bir gün arkadaşlarla gizli toplantı və müşavirə yerimiz olan rəhmətlik Abbas bəyin xırda mağazasının arxa bölmündə otururduq, arkadaşlarımızdan mərhum Tağı Nağı oğlu içəri girdi və bizlərə “Gürcülərin, ermənilərin və rusların siyasi partiyaları var. Bizim də nədən bir partiyamız olmasın. Biz də bir siyasi partiya quralım”-dedi. Bir neçə gün sürən müzakirə və müşavirədən sonra “Musavat” partiyasını qurmağa qərar verdik. Zətən mərhum Rəsulzadə Məmməd Əmin bəy də o tarixlərdə bulunduğu İstanbulda bizlərə yazdığı xaişlərlə dolu yazısında bir siyasi təşkilata ehtiyac olduğunu bildirirdi [3, s.102]. “Musavat” partiyasının əsasını qoyan bu 3 nəfər əvvəllər “Hümmət”çi olduqlarından “Hümmət”in sıralarında müəyyən qədər siyasi təcrübə qazanmışdılar. Çox keçmədən “Musavat” partiyasının sıralarına yeni üzvlər daxil olmağa başlayır. Partiya çox tezliklə ziyalıların, fəhlələrin, kəndlilərin, qulluqçuların, xırda sahibkarların nümayəndələrini öz sıralarına çəkmişdi.[6,s.133] Bu, partiyanı demokratik partiya kimi tanımağa əsas verirdi. Partiya bərabərlik və tərəqqi, azadlıq və müstəqillik ideyalarını elan etmiş, qarşısına ümumbəşəri dəyərlərin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi uğrunda mübarizə vəzifəsini qoymuşdu.

1912-ci ildə partiya cəmiyyətin təşkili və fəaliyyəti, mərkəzi şöbələrlə qarşılıqlı əlaqəsi və məcburedici vasitələr adlanan 3 bölmədən 8 bənddən ibarət proqramını qəbul etdi. [4,s.41-

42] Proqram partiyanın fəaliyyətinin ilkin mərhələsini və ideya istiqamətini öyrənməyə əsas verir:

- 1) Millət və məzhəb fərqi qoyulmadan bütün müsəlmanların birləşməsi;
- 2) Müsəlman ölkələrinin itirilmiş müstəqilliyinin bərpa edilməsi;
- 3) Müstəqilliklərini bərpa və müdafiə etmək üçün mübarizə aparan bütün müsəlman ölkələrinə maddi və mənəvi kömək etmək;
- 4) Müsəlman ölkələrinin və millətlərinin müdafiə və hücum qüvvələrini artırmaq üçün kömək etmək
- 5) Bu ideyaların yayılmasına əngəl olan bütün maneələri aradan qaldırmaq;
- 6) Müsəlmanların birliyinə və tərəqqisinə çalışan digər partiyalarla əlaqə yaratmaq;
- 7) Bəşəriyyətin səadət və tərəqqisinə çalışan xarici cəmiyyətlərlə ehtiyac olan zaman əlaqə və fikir mübadiləsi yaratmaq;
- 8) Müsəlmanların həyat uğrundakı mübarizəsini gücləndirmək, onların ticarət, sənaye və ümumiyyətlə iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək [4, s.41-42].

“Musavat” partiyası öz fəaliyyətinin ilk dövrlərində tarixi zərurətdən yaranmış amil kimi ictimai-siyasi mübarizədə islamçılığa üstünlük vermişdir. Lakin bu, ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən yalnız şərh edilmiş və bir mənalı şəkildə panislamist möhürü vurulmuşdu. Partiya bütün yazılarında “ümmət” və “millət”, “türklük” ilə “müsəlmanlıq”, bunları bir-birindən təcrid etməmiş, öz qarşısına yalnız müstəqil olan müsəlman ölkələrinin istiqlalıyyətinin qorunması və məhkum vəziyyətdə yaşayan müsəlman millətlərinin istiqlalıyyətdə çatması uğrunda mübarizə məqsədini qoymuşdur. M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: “Məsləkimiz milli-demokratik bir məsləkdir, demokratiyamız radikalizm dərəcəsinə qədər varır” [5, s.57]. “Musavat”ın çox keçmədən Azərbaycanın, Qafqazın, habelə Rusiyanın ayrı-ayrı bölgələrində özəkləri yarıdılmağa başlandı. Partiyanın ideyalarının kütlələr arasında sürətlə yayılması Azərbaycanın yaşadığı tarixi şəraitin özündən doğurdu. Digər siyasi partiyalardan fərqli olaraq o müstəqil fəaliyyət yolunu tutmuşdu. Ə.Ağayevin Türkiyəyə mühacirət etməsindən sonra “Difai” nin digər üzvlərinin “Musavat” a daxil olması partiyanın siyasi potensialını xeyli qüvvələndirdi.

Musavat partiyasının 1911-1913-cü illərdəki fəaliyyətinin mühüm hissəsini Balkan müharibəsi ilə bağlı yazdığı və xalq arasında yaydığı bəyannamələri tutur. Musavatçılar Balkan müharibəsində Türkiyə hökumətinə yardıma çalışır, bütün müsəlmanları birləşərək müsəlman həmrəyliyini göstərərək Türkiyə dəstək olmağa çağırırdı [9, s.44]. 1912-ci il oktyabrın 22-də Bakı şəhər jandarm idarəsi rəisi Polis Departamentinin xüsusi şöbəsinə xəbər vermişdi ki, oktyabrın 21-də Tiflisdən Bakıya 74 paket gəlmişdir, onların hər birinin içində “yerli müsəlmanlar və müsəlman məktəbləri üçün” nəzərdə tutulmuş 4 çağırış vardır. “Müsəlman Məzhəblərimiz” adlı çağırışda deyilirdi ki, “xilasımız Türkiyə imperiyasının mövcudluğundan və onun tərəqqisindən” asılıdır, bu tərəqqi üçün isə təhlükə yaradan “iddialı zalım”, “dünyanın jandarmı”, “şimal ayısı”, “zülmkar rus dövlətidir”. Məhz o, bolqarları, serbləri və çernoqoriyalıları həm canlı qüvvə, həm də artilleriya ilə silahlandıraraq Türkiyəyə qarşı mübarizədə onlara kömək edir. Daha sonra müsəlmanların “Bərabərlik” təşkilatının mərkəzi komitəsi onları Türkiyənin qüdrəti üçün həyatlarını və əmlaklarını əsirgəməməyə çağırırdı [5, s.134]. Çar hökumətini ciddi təşvişə salan, Qafqaz müsəlmanlarını silkələyən həmin tarixi bəyannamə “Səbiül-Rəşad” məcmuəsində çap olunmuşdu [7, s.188]. Bunu da qeyd etmək maraqlıdır ki, təxminən belə bir bəyannamə 1912-ci il 20 oktyabrda həkim N.Nərimanova Tiflisdən Həştərxana göndərilmişdir [7, c.189].

M.Ə.Rəsulzadə 1913-cü ildə Romonovlar sülaləsinin 300 illiyi ilə əlaqədar çar hökumətinin verdiyi amnistiyadan istifadə edərək Azərbaycana qayıtdı və “Musavat”ın rəhbərli-

yinə keçərək, onun proqramına yeni siyasi şəraitə uyğun şəkildə işləyib hazırladı, partiyayı türk-islam sintezini əsas tutan türkçü bir quruluş halına gətirdi [6, s.109]. Onun geniş kütlələri siyasi mübarizəyə cəlb etməsi işində redaktoru olduğu 1915- ci ildən nəşr olunmağa başlayan “Açıq söz” qəzeti böyük rol oynadı. Bu qəzet haqqında M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: “Açıq söz” ilk dəfə olaraq o vaxta qədər Qafqaziya müsəlmanı və yaxud tatar deyilən xəlqin türk olduğunu sərahət və israrla meydana atmış və bu xüsusda hər bəzən senzura ilə mübarizə etmək zərurətində qalmışdı [8, s.19]. “Açıq söz” inqilabdan əvvəlki Azərbaycan mətbuatının ənənələrini yaşadaraq, öz səhifələrində istər ölkədə, istərsədə dünyada baş verən hadisələrin müfəssəl təhlilini verən ətraflı icmallar dərc edirdi. Qəzet elm və mədəniyyətin inkişafına həsr etdiyi məqalələrlə həm də maarifçilik missiyasını həyata keçirirdi. Qəzet xalqı o zamanlar Rusiyada siyasi həyatın reallıqlarını əks etdirən Dövlət Dumasının fəaliyyəti, Azərbaycan deputatlarının çıxışları, müsəlman fraksiyasının fəaliyyəti və s. ilə ətraflı tanış edir, oxucuların diqqətini Dumada müzakirə edilən məsələlərə cəlb edərək bəzən onları bu və ya digər məsələyə dair lazımı informasiyanı deputatlara göndərməyə yönəltdir, bununla da onların seçici funksiyalarını və vəzifələrini dərk etməsinə kömək edir, habelə onlarda baş verən hadisələrlə bağlılıq hissini formalaşdırırdı. Rusiyanın müsəlman hərəkətində Bakının roluna və yerinə tam bir sıra məqalələr həsr olunmuşdu. Milli, dini və etnik mənsubiyyətin mahiyyəti haqqında qəzetdə dərc olunmuş çoxsaylı materiallar, milli mənlilik şüurunun inkişafında, gənc nəslin, xüsusən də tələbələrin tərbiyəsində böyük rol oynamışdı. M.B.Məmmədşad yazırdı “..... Rusiya imperatorluğu daxilindəki türklər, o cümlədən azərbaycanlılar, lakin rus milliyyətilə heç bir münasibəti və bağlılığı olmayan ayrı və müstəqil milli bir mövcudiyyətdir. Onlardan ayrı dilləri, ədəbiyyatları xristianlıqdan başqa bir dinləri, adət və ənənələri, parlaq tarixi və mədəniyyət əsərləri ilə müstəqil milli varlıq olan bu türklərin qurtuluş davası Rəsulzadə tərəfindən toplu ələ alınmış və “Musavat” partiyası ilə bu partiyanın orqanı olan “Açıq söz” qəzeti, bu hərəkətin ələmdarı olmuşdur [9, s.36].

Qəzetin 6 oktyabr 1915-ci il tarixli 6-cı nömrəsində «Ehtiyaclarımız» adlı məqaləsində M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: «Qaranlıq və avamlıqda qalan xalqımızın işıqlanıb da zəmanənin tərəqqisi ilə münasib bir yaşayışa layiq olması yalnız müsəlmanların deyil, hökumət və dövlətində mənfəətləri iqtizasında» (10). Məqalədə əsas diqqətin milli-mədəni məsələlərə yönəldilməsi radikal yönümlü partiya mənsubları olan Azərbaycan ziyalıları tərəfindən ciddi tənqidlə qarşılanırsa da, bir müddət keçdikdən sonra onlar da bunun bir siyasi gediş olduğunu və irtica illərində müəyyən mənada passivləşən siyasi fəaliyyətə təkən vermək məqsədiylə yazıldığını dərk etdilər. Bir müddət sonra Azərbaycan milli mətbuatı xalqın hansı ehtiyaclarının olması haqqında yazılarla doldu və beləliklə I cahan müharibəsi gedişində xüsusi nəzarət altında olan Azərbaycan ziyalılarının ictimai-siyasi aktivliyi artmış oldu.

«Açıq söz» qəzeti tezliklə siyasi türkçülüynün ən yüksək pilləsi olan azərbaycançılıq ideyalarının qarçısına, azərbaycan inqilabçı millətçiliyinin tribunasına çevrildi. Təbii ki, bunun üçün uyğun siyasi mühitdə formalaşmalı idi ki, bu mühit Rusiyada 1917-ci il fevral inqilabının qələbəsi və Rusiya istibdadının çökməsi ilə bağlı idi.

“Musavat” partiyası Azərbaycanda fəaliyyət göstərən digər siyasi firqə və təşkilatlar kimi fevral burjua-demokratik inqilabına qədər qeyri-leqal fəaliyyət göstərməyə məcbur qalmışdır. Buna görə də firqə üzvləri daim təqiblərə məruz qalmışlar. M.Ə.Rəsulzadənin İrana, oradan İstanbula gedib Azərbaycana qayıd bilməməyinin başlıca səbəbi həmin şərait idi. Bunun nəticəsində Partiyanın ilk Proqramının “ciddi xəbərdarlıq” başlığında yazılmışdı: “Musavat Partiyasının Bakı şöbəsi öz üzvlərini Rus hökumətinin və onun agentlərinin özünə hökumətin diqqətini çəkməmək üçün açıq tənqiddən çəkindirir, tənqid edənlər və onun həmfikirliəri

bundan ziyan çəkə bilərlər” [9, s.40]. Şübhəsiz ki, bu dövrlərdə - yəni qeyri-leqal fəaliyyət göstərdiyi dövrlərdə də partiya ardıcıl siyasi mübarizə xəttini yeritmişdir. Lakin mübarizənin gizliliyi və siyasi ab-havanın mürəkkəbliyi onun fəaliyyətinin aşkarlanmamasına imkan verməmişdir. Beləliklə, təqiblər nəticəsində “Musavat” fəaliyyətini müvəqqəti dayandırmağa məcbur oldu. Lakin 1917-ci ilin fevralından sonra yenidən dirçələn “Musavat” tezliklə hakim partiya çevrildi.

M.Ə.Rəsulzadə fevral inqilabını alqışlayır, Qanunverici orqan vasitəsi ilə milli problemin həllinə nail olacaqlarına inanırdı. Odur ki, “Musavat”-ın 1911-ci ildə qəbul olunmuş proqramı inqilabdan sonrakı reallığa uyğun deyildi. Yeni proqramın hazırlanmasında Gəncə ziyalılarının xüsusi rolu olmuşdur.

Fevral inqilabından bir neçə gün sonra “Qeyrət” əsasında yaranan “Türk federalistlər partiyası” ilk dəfə olaraq Azərbaycana özünüidarə hüququnun verilməsini tələb etmişdi. Partiyanın əsas prinsipləri Türkiyədəki federalistlər partiyasının proqramından götürülmüşdü. Partiyanın lideri Nəsibbəy Yusifbəyli idi. N.Yusifbəyli Odessada hüquq təhsili almış, sonra bir müddət Baxçasarayda yaşamışdı. Burada o “Tərcüman” qəzetinin redaktoru İ.Qaspiralı ilə əməkdaşlıq etmiş və İ.Qaspiralının türkizm fikirləri onun siyasi görüşlərini tam formalaşdırmışdı. 1908-ci ildə əvvəlcə Türkiyəyə, sonra Gəncəyə qayıtmışdır. Gəncə həyatının ilk illərindən N.Yusifbəyli buradakı “Müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti”-nin işində fəal iştirak etmişdi. Fevral inqilabından sonra “Türk federalistlər partiyası”-nı yaratmışdır. Partiya siyasi vəzifəsi: 1) Rusiyanın milli-ərazi muxtariyyətinə əsaslanan demokratik respublika olması; 2) Azərbaycana, Türkiyəyə, Qırğızıstana və Başqırdıstana ərazi muxtariyyət vermək; 3) Volqa və Krım tatarlarına milli muxtariyyət vermək idi.

Federalistlərin proqramına görə muxtar vahidlər daxili işlərdə geniş hüquqlar alırdı. Mərkəzi hakimiyyətin səlahiyyətlərinə isə müdafiə, xarici siyasət, gömrük və pul sistemi daxil olmalı idi. Bu plan fevral inqilabından sonra bir çox partiyaların əsas istiqaməti oldu. Proqramda siyasi məsləhətlə yanaşı müsəlmanların sosial həyatı da yaddan çıxmırdı. Proqramda qeyd olunurdu ki, partiya milli-demokratik ideyalara əsasən torpaq sahibkarlarının və fəhlələrin hüquqlarının qorunmasını özünün vəzifəsi hesab edir. 1917-ci ilin 2 aprelində Yelizavetpolda keçirilən mitinqlərdə müsəlmanları birliyi, siyasi fəallığı artırmağa çağırır, demokratik respublika daxilində muxtar Azərbaycan şüarları səsləndi. İlk dəfə rəsmi olaraq Azərbaycan adı burada səslənmişdi.

1917-ci ilin aprelin 15-20-də Bakıda Qafqaz müsəlmanlarının qurultayı keçirildi. Qurultayda Azərbaycanın bütün siyasi qüvvələri iştirak edirdi. Burada müsavətçilər, federalistlər, bolşeviklər və panislamist cərəyanların nümayəndələri vardı. Qurultay baş verən hadisələri müzakirə edib, Azərbaycan xalqının milli siyasi məqsədlərini müəyyən etdi. Əsas məqəllər Rusiyanın dövlət quruluşu haqqında qurultayda çıxış edən M.Ə.Rəsulzadə Rusiya müsəlmanları üçün muxtariyyət tələb edib, bunun Qanunverici orqan tərəfindən həyata keçirilməsini vacib saydı. Bu fikir federalistlərin proqramından götürülmüşdü. Qurultay Rusiya müsəlmanlarının birləşdirilməsi şüarı altında keçirdi. Ə.M.Topçubaşov müsəlmanları birləşməyə və Qanunverici orqana seçkilərdə fəal iştiraka çağırırdı. Qurultayda “Musavat” və “Federalistlər” əsas prinsipal məsələlərdə həmrəy çıxış etdilər. Bu onların gələcəkdə birləşməsinə zəmin yaratdı. «Açıq söz» qəzetində çap etdiyi silsilə məqalələrində M.Ə.Rəsulzadə Rusiyadakı müsəlman xalqlarının milli-dövlətçiliyinin inkişafına unitaristlərin dini baxımdan yanaşmasını tənqid edərək Unitaristlərin “millət” anlayışına münasibətdə fikirlərinin düzgün olmadığını və müsəlman millətinin əvəzinə islama sitayiş edən millətlərin olduğunu qeyd edirdi. M.Ə.Rəsulzadə millətin müəyyən edən faktlardan dilin, tarixin, adət-ənənələrin din faktoruna nisbətən

daha vacib olduğunu qeyd etdi. Fikrini davam etdirən M.Ə.Rəsulzadə türk xalqlarının eyni kökə sahib olduqlarını, lakin onlar arasında dil dialektində və xalqlara məxsus fərqli xüsusiyyətlərin olduğunu göstərmiş, heç bir xalqın bunlardan əl çəkməyəcəyini söyləyirdi. M.Ə.Rəsulzadə dünyadakı quru sahənin 1/6-ni tutan və 170 mln insanın yaşadığı ölkədə mərkəzləşmiş dövlətin qeyri-mümkün olduğunu qeyd edirdi. Onun fikrincə 1917-ci ildə Rusiya öz ocağı olan xalqların ümumi evi olmalı idi.

Yarandığı ilk üç ildə zəif təşkilatlanması və müəyyən qədər məhdud fəaliyyətinə baxmayaraq, 1917-ci il fevral inqilabından sonra bütün siyasi oponentlərini qabaqlayaraq hətta düşmənlərinin (S.Şaumyan) də qəbul etdiyi kimi Zaqafqaziyanın ən nüfuzlu siyasi partiyasına çevrilən Türk federalistləri partiyası «Müsavət»in və onun mətbu orqanı olan «Açıq söz» qəzetinin Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin yaranmasında, istiqlal və hürriyyət bayrağının yüksəlməsində, Azərbaycan xalqının milli-mədəni bir varlıq olaraq dünya millətlərinə tanıtılmasında müstəsna xidmətləri olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

- 1 Baykara H. Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi. Bakı, 1992. 276 s.
- 2 Məmmədov X. Azərbaycan milli hərəkatı. Bakı: Sabah, 1996. 175 s.
- 3 Rəsuloğlu M.A. Müsavat partisinin kuruluşu. "Musavat" bülteni, İstanbul, № 4, 1962. 15-17 s.
- 4 Yaqublu N. Musavat partiyasının tarixi. Bakı: Ay-ulduz, 1997. 327 s.
- 5 Oruculu M. Azərbaycanda və Mühacirətdə Musavat partiyasının fəaliyyəti. Bakı: Azər nəşr, 2001. 271 s.
- 6 Seyidzadə. D. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində: müstəqilliyə aparan yollar. Bakı, 1998. 253 s.
- 7 Багирова И.С. Политические партии и организации Азербайджана в начале XX века. Баку, Элм, 1997. 336 с.
- 8 Rəsulzadə. M.Ə. Azərbaycan Cumhuriyyəti. Bakı, 1990. 112 s.
- 9 Yaqublu N. Azərbaycan Milli İstiqlal Mübarizəsi və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Bakı, 2001, 153 s.
- 10 M.Ə.Rəsulzadə. «Ehtiyaclarımız» // 6 oktyabr 1915-ci il, № 6.

ЖАЛЯ ИСМАИЛОВА

диссертант Бакинского Государственного Университета

СОЗДАНИЕ ПАРТИИ «МУСАВАТ» И ИЗДАНИЕ ГАЗЕТЫ «АЧЫГ СОЗ» КАК ВАЖНОЕ СОБЫТИЕ В ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ

Статья посвящена изучению общественно-политической ситуации сложившейся в Северном Азербайджане в годы первой мировой войны и на втором этапе национального движения. Здесь главное внимание уделяется на создание партии «Мусават» и ее место на II и III этапе азербайджанского национального движения, на программные пункты II программы партии, носившей панисламистский характер, на ее социальный состав и лидеров. Издание официального органа партии-газеты «Ачыг соз» в 1915 году

рассматривается как важное событие в истории Азербайджанского национального движения.

JALA ISMAILOVA
Baku State University

**CREATION OF POLITICAL PARTY “MUSAVAT” AND PUBLISH MEDIA PAPER
“ACHIQ SOZ – OPEN WORDS” AS IMPORTANCE EVENTS FROM AZERBAIJAN
NATIONAL MOVEMENTS HISTORY**

Present article is dedicate and studied about social-polital situation in Northern Azerbaijan duration years of the first world war and in second phase of national movements. There are first attantion in about creation of political party of Musavat and its place on the second and third phase in azerbaijan national movements, according to the programm`s party in paragraph II is panislamic conception, on the its social cast and leaders. In edition of official organ political party newspaper “Achiq Soz - Open Words” in 1915 year are examining as an importance events in Azerbaijan national movements history.

Rəyçilər: t.e.n. B.Əziz, t.e.d.A.C.İsgəndərov

Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakultəsinin “Azərbaycan tarixi” (humanitar fakültələr üzrə) kafedrasının 06.12.2012-ci il iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr. №11).